

ДИСКУРСИВ МУЛОҚОТ ЖАРАЁНИДА ПРАГМАТИК МАЗМУН

Абдурашидов Давронбек Олимжон ўғли
АДУ Лингвистика йўналиши
2-босқич магистранти

Аннотация: Мақолада прагмалингвистикага оид баъзи маълумотлар, аниқроқ айтганда, дискурсив мулоқот жараёнида прагматик мазмун тўғрисида фикрлар айтиб ўтилган. Шунингдек, соҳа бўйича олимларнинг фикрлари асос сифатида келтирилган.

Калит сўзлар: тил, мулоқот, прагматика, прагматик мазмун, нутқий вазият, дискурсив мулоқот, семантика.

Аннотация: В статье приводится некоторая информация по прагмалингвистике, а точнее, мнения о прагматическом содержании в процессе дискурсивного общения. В качестве основы также приводятся мнения ученых в этой области.

Ключевые слова: язык, общение, прагматика, прагматическое содержание, речевая ситуация, дискурсивное общение, семантика.

Annotation: the article mentions some information on pragmalinguistics, more precisely, opinions about pragmatic content in the process of discursive communication. Also, the opinions of scientists in the field are presented as the basis.

Keywords: language, communication, pragmatics, pragmatic content, speech situation, discursive communication, semantics.

Тил бирликларининг прагматик имкониятлари нутқий вазият, коммуникантларнинг тилдан фойдаланиш кўникмалари ва нутқ объекти ҳақидаги умумий билимлари билан боғлиқ ҳолда юзага чиқади. Дискурсив мулоқот жараёнида прагматик мазмуннинг англанишида нутқий вазиятга доир объектив ва субъектив омиллар ҳам иштирок этади. Муҳими, ушбу мазмун воқеланишини таъминловчи етакчи омиллар дискурсда фаоллашади. Умуман, “прагматика тилнинг амалий қўлланиш жиҳатларини нутқий вазият билан яхлитликда ўрганади.”¹

Исталган тил сатҳига оид бирликларни семантик нуқтаи назардан ҳам, прагматик нуқтаи назардан ҳам таҳлил қилиш мумкин. Р. Карнап уларнинг фарқланиши субъект масаласига боғлиқ эканини таъкидлайди: агар биз эътиборни тилдан фойдаланувчи инсон омили (коммуникантлар)га қаратсак, бу прагматика соҳасига тегишли бўлади. Агар биз тилдан фойдаланувчилардан

¹ Мирсанов Ф. Қ. Аспектуаллик ва темпораллик мазмуни ифодасининг когнитив-прагматик асослари: Филол. фанлари доктори (DSc) ... дисс. автореф. – Т., 2019. – 21 б.

чалғиб, фақат ифода ва унинг десигнатларини тадқиқ қилсак, семантика доирасида иш кўрган бўламиз.²

Масалага оид қарашларнинг ривожланиб бориши натижасида уларнинг ўзаро алоқадорлиги, яъни ушбу ёндашувларнинг узвий боғлиқлиги асосида тадқиқ этиш усули эътироф этила бошлади. Семантика – прагматика қарама-қаршилигида семантик талқин сўзнинг муайян маъносини умумлаштириб таърифласа, прагматик талқин луғавий birlikнинг контекстдаги функционал фаолиятини акс эттиради. Кўриниб турибдики, сўзнинг маъноси асос маънони ифодаловчи семантик қисмдан ва унинг нутқда ишлатилиши билан боғлиқ прагматик қисмдан иборат эканлиги аён бўлади.

“Прагматика” атамасини дастлаб Ч. Моррис илмий муомалага киритади. **Прагматика** грекча “прагмос” сўзидан олинган бўлиб, “иш”, “ҳаракат” маъноларини беради. Прагматика лингвистик белгиларнинг нутқдаги функционал қўлланишини ўрганади. Шунинг учун тилшуносликнинг бу йўналиши семиотика тармоқларидан бири саналади.³

Прагматика – белгининг инсонга таъсири, унинг (инсоннинг) фикрлаш услубига, ахлоқига, ҳис-туйғусига таъсирини ҳамда нутқий акт (гапнинг мазмуний компоненти)нинг бевосита контекст билан муносабатини ўрганади. Нутқий акт, индикатив бўлмаган сўзлар, контекст, нутқий вазият, сўзловчи шахси каби тушунчалар лингвистик прагматиканинг марказий тушунчаларидир.⁴ “М. Ҳақимовнинг “Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини” мавзусидаги докторлик диссертациясида *нутқий акт назарияси, локутив, иллокутив, перлокутив* актлар, *тағбилим* ва *тағмаъно* сингари масалалар юзасидан ўзбек тилшунослиги тарихида илк марта фикр-мулоҳазалар юритилган эди.”⁵

Прагматика ғоялари XX асрнинг 60-70-йилларида Ч. Пирс, Р. Карнап, Ч. Моррис, Л. Витгенштейнларнинг фалсафий ва семиотик тушунчалари таъсирида ривожлана бошлади. Пирснинг жуда ноанъанавий ва ўқиш қийин бўлган шаклда, шу билан бирга, гуманитар фанлар олимлари доирасидан узоқда бўлган нашрларда тақдим этилган семиотик ғояларини 1930-йилларда америкалик бошқа бир файласуф олим Ч. Моррис ўз фундаментал асарида қайта ишлаб, семиотика структурасини белгилаб берди.⁶ Ч. Пирс тақлиф қилган семиотик тизим маълум даражада изчил ва мантиқий яхлитликка эга.

² Қаранг: Бутяева О. Г. Прагматические аспекты функционирования слова в эрзянском языке: Автореф. ...дисс. канд. фил. наук. – Саранск, 2007. – С. 6.

³ Ҳақимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Т.: Akadempnashr, 2013. – Б. 6.

⁴ Ҳақимов М. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. док-ри ...дисс. автореф. – Т., 2001. – Б. 26.

⁵ Нурмонов А. Имманентликдан когнитивликка / Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 2009. – № 6. – Б. 104-107.

⁶ <http://philologos.narod.ru/semiotics/semiotics.htm>

Мантиқшунос Ч. Моррис Ч. Пирсинг 60 турдаги белгилардан иборат тизимини ўта ихчамлаштирди ва универсал белгилар моделини яратди.⁷

Ч. Пирс семиотика доирасида уч илмий соҳа: синтактика (ёки синтаксис), семантика ва прагматикани мустақил йўналишлар сифатида ажратди. Унинг таърифича, синтактика “белгиларнинг ўзаро синтактик муносабатларини уларнинг объект ёки интерпретатор – тавсифловчига бўлган муносабатидан ажратган ҳолда ўрганишдир”, семантика эса “белгиларнинг ўз десигнатлари, яъни улар воситасида ифодаланаётган объектга бўлган муносабатини” таҳлил қилади ва, ниҳоят, прагматика “белгининг ундан фойдаланувчи – интерпретаторга нисбатан муносабатини ёритувчи фандир.”⁸ Белгининг умумий назариясига амалий ва коммуникатив фаолиятда субъект омилини ҳисобга олиш кераклигини (белги жараёни **семиозис** сифатида намоён бўлади) биринчи бўлиб Ч. Пирс қайд этди.⁹

Диққат марказига белги тушунчаси қўйилди. Бунда белгилар ўз-ўзидан ҳосил бўлмаслиги ва субъект фаолиятисиз объектларнинг алоҳида гуруҳлари шаклланмаслиги таъкидланди. Улар семиозис жараёнида ҳосил бўлади. Семиотик жараёнсиз, яъни **интерпретатор** фаолиятисиз белгиларнинг уч томонлама муносабатисиз белги бўлмайди.

Адабиётлар:

1. Нурмонов А. Имманентликдан когнитивликка / Ўзбек тили ва адабиёти. – Т., 2009. – № 6. – Б. 104-107.
2. Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Т.: Akademnashr, 2013.
3. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т., 2008.
4. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. – Винница.: Нова Книга, 2009.
5. Мирсанов Ғ. Қ. Аспектуаллик ва темпораллик мазмуни ифодасининг когнитив-прагматик асослари: Филол. фанлари доктори (DSc) ... дисс. автореф. – Т., 2019.
6. <http://philologos.narod.ru/semiotics/semiotics.htm>

⁷ Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т., 2008. – Б. 42.

⁸ Сафаров Ш. Ўша асар. – Б. 44.

⁹ Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. – Винница.: Нова Книга, 2009.